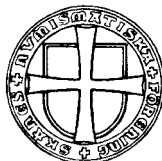

Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad

Nr. 1 Februar 2011

Depåfyndet från Stora Wäsby

To brudsølvsskatte fra Rosmannegård

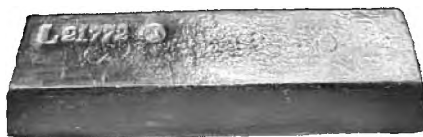
1 mark klipping 1563

Gulltransporten 1940

Ny bok om dansk medeltid

Vera Hatz (1923-2010)

Ph.d.-afhandling om antikke mønter

Gullbarre fra Norges Banks historiske samlinger.
Foto: Norges Bank, 2004. Se s. 21.

1 mark klipping 1563 i Den kgl. Mønt- og Medaillesamling

Af Michael Märcher

I april 2010 fandt detektorarkæologen Henrik Oldrup en 1 mark klipping 1563 på en mark ved Ågård i Østermarie sogn på Bornholm. Mønten blev GPS-indmålt og afleveret til danefæbehandling på Nationalmuseet via Bornholms Museum. Klippingen er en sølvmønt på 6,38 gram. Den erklæres for danefæ, fordi den er en sjælden fundmønt fra en ny og interessant lokalitet, og fordi det er en speciel mønttype, en dårlig krigsmønt, der må forventes at være brugt på en anden måde end periodens normale 1 marker.

Frederik II (1559-88) lod under den Nordiske Syvårskrig (1563-70) udmønte klippinge med pålydenderne: 2 og 4 skilling samt 1 og 2 mark. Klippingene er underlødige og/eller undervægtige. Det vil sige, de indeholder for lidt sølv i forhold til deres pålydende værdi. Den almindelige runde 1 mark fra 1563 skulle ifølge udmøntningsformlen veje 9,744 gram, have en finhed på omtrent 649 ‰ og altså indeholde cirka 6,326 gram rent sølv per styk. Selvom de runde 1 mark 1563 måske ikke helt levede op til dette, så var de væsentlig bedre end 1 mark klipping 1563, der teoretisk skulle veje 6,878 gram, holde omtrent 437 ‰ og altså blot indeholde cirka 3 gram rent sølv.¹ Som det fremgår af nedenstående oversigt, så er der stor indbyrdes vægtforskel på disse 1 mark klipping 1563, og fire af fem eksemplarer i Den kgl. Mønt- og Medaillesamlings Hovedsamling vejer betydeligt mere end de foreskrevne 6,878 gram.

Det gav hurtigt fortjeneste til kongens kasse at producere og udgive sådanne underlødige

og/eller undervægtige mønter, og der kendes fra 1500-1600-tallets danske mønthistorie adskillige eksempler derpå. Fortjenesten gik i 1563 især til krigsfinansiering, ikke mindst til betaling af lejetropper.

I 1525 gav Frederik I (1523-33) Bornholm som pant til Lübeck for en 50-årig periode. Det er derfor ekstra interessant, at sådan en dansk krigsmønt dukker op på netop Bornholm.

Da den nye mønt indkom til Den kgl. Mønt- og Medaillesamling var det naturligt at kaste et blik på Hovedsamlingens (den systematiske samplings) øvrige eksemplarer af 1 mark klipping 1563. Der var fire stykker (Schou² 8-10), hvoraf det ene – nr. 5 i oversigten – var fejlagtigt registreret i blandt andet Holger Hedes standardværk³ som Schou 8, der har årstal på bagsiden. Det er i virkeligheden Schou 10, som har årstal på forsiden. Schou 9 har årstal på bagsiden, men er på rund blanket. I tabel 1 bringes en opdateret oversigt over og afbildning af de fem 1 mark klipping 1563 i Den kgl. Mønt- og Medaillesamlings hovedsamling.

Nr. 3-5 i tabel 1 har været i Møntsamlingen i mere end 220 år, da de er med i *Beskrivelsen af 1791*⁴, som indeholder i alt fire 1 mark klipping 1563. To af dem, nr. 3 og 5, er illustreret i *Beskrivelsen* på henholdsvis tavle VIII som nr. 3 samt tavle I som nr. 11. Oversigtens nr. 4 er ikke afbildet i *Beskrivelsen* og kan teoretisk være ombyttet efter udgivelsen deraf, men der findes ingen indikationer derpå. Mønten på *Beskrivelsens* tavle VIII nr. 4 (Schou 8, fig. 6) afviger i udseende meget fra

mønt nr. 1 i oversigten, mens der er stor overensstemmelse mellem tegning og mønt ved oversigtens nr. 3 og 5. Den på tavle VIII som nr. 4 afbillede mønt er således næppe mønt nr. 1, som den må være ombyttet med efter udgivelsen af *Beskrivelsen*. Der er ikke fundet yderligere oplysninger om ombytningen. Måske er mønt nr. 1 et af de tre gamle stykker, der allerede var i Møntsamlingen i 1737 og omtales til sidst i denne artikel?

Oversigtens nr. 3-5 samt det på tavle VIII nr. 4 afbillede eksemplar er formentlig kommet til Møntsamlingen i 1739, da højesteretsassessor Niels Foss' (1670-1751) store møntsamling på cirka 5.000 stykker blev erhvervet.⁵ I kataloget over Foss' samling⁶ er nr. 37-40 under Frederik II 1 mark klipping 1563. Ud fra placeringen af årstallet må nr. 37 være Schou 8, mens nr. 38-39 er Schou 10. Nr. 40, der kaldes *Numus rotundus* frem for *Numus quadratus* og har årstal på bagsiden, må være Schou 9. De fire mønter fra Foss' samling er antageligt de fire mønter, der er med i *Beskrivelsen* – ombytninger kan være foretaget mellem 1739 og udarbejdelsen af *Beskrivelsen*, men der er ikke fundet indikationer derpå. Fordelingen på Schounumre hos Foss, i *Beskrivelsen* og nu i Møntsamlingen stemmer helt overens. Desuden indeholder det efter erhvervelsen af Foss' samling af Henrik Hielmstjerne (1715-80) i 1739-40 udarbejdede katalog⁷ over Møntsamlingen blot fire 1 mark klipping 1563. De fire er i Foss' katalog krydshenvist – formentlig som konkret eksemplarhenvist og ikke blot som 'typehenvist' – til kataloget fra 1739-40, så nr. 37-40 hos Foss bliver til nr. 24-27 i kataloget fra 1739-40. I 1739 var den kongelige ordre da også, at "De Nye Mynter, som Vi os af Etats Raad Foss have til forhandlet, skal af Eder samtlige imodtages og annames."⁸ Med andre ord har mønt nr. 3-5 formentlig proveniensen Foss' samling, og det er som sådan ikke

overraskende, da Møntsamlingens beholdninger af nyere tids mønter tilsyneladende blev meget mere end fordoblet ved købet af Foss' samling.

Der var dog flere 1 mark klipping 1563 i samlingen før 1739. Førsteudgaven af Museum Regium⁹ fra 1696 indeholder blot én 1 mark klipping 1563 (Schou 8), og i den anden og forøgede udgave fra 1710 er der to stykker, Schou 8 og 10. I en fortegnelse over Møntsamlingen fra 1737¹⁰ er nr. 8 og 16-17 under Frederik II: 1 Klipping Marck 1563 uden yderligere oplysninger.

De tre 1 mark klipping 1563, der er med i fortegnelsen fra 1737, genfindes ikke i kataloget fra 1739-40. Det er muligt, at samlingen i 1739 blot har beholdt de bedste 4 af i alt 7 eksemplarer – og at de bedste fire ikke alle var fra Foss' samling, men også indeholdt nogle af de tre eksemplarer, som var i samlingen i 1737. Det vides ikke med sikkerhed, men som omtalt tyder krydshenvisningerne i Foss' katalog ikke derpå.

De tre gamle stykkers skæbne kendes ikke, men de blev måske som dubletter omkring 1740 overført til Rosenborg, da det i 1739 blev besluttet, at guldsamlingen samt dubletterne skulle samles på Rosenborg, mens mønterne i Kunstkammeret og Foss' samling skulle forenes og indrettes i Kunstkammeret. Mange af dubletter blev muligvis givet til kronprinsen eller siden solgt.¹¹

1

Beskr. VIII, 4

2

4

3

3=Beskr. VIII, 3

5

5=Beskr. I,II

Alle fotos: Maria Louise Storm Svendsen.

Tabel 1. 1 mark klipping 1563 i Den kongelige Mønt- og Medaillesamlings hovedsamling

Nr.	Schou	Vægt (gr.)	Mål (mm, afrundet) (bredde, højde, tykkelse)	Proveniens	Bemærkninger
1	8	8,25	23x24x2	Antageligt indlemmet i Møntsamlingen efter udgivelsen af <i>Beskrivelsen af 1791</i> .	I Møntsamlingens faste udstilling, rum 144. Blandt andet afbilledet i Schou 1926, Wilcke 1931, Wilcke 1950 og Hede 1978.
2	8	6,38	25x23x2	Løsfund, 2010.	Inventarnummer FP 8324. Mønten har et betydeligt knæk, så den har en vinkel på cirka 23 grader. Knækkets placering på forsiden og igennem kronen og monogrammet samt dets struktur kunne indikere en bevidst samtidig bøjning af mønten.
3	9	8,44	28x28x2	Antageligt fra Foss' samling, 1739.	
4	10	9,41	25x23x2	Antageligt fra Foss' samling, 1739.	Blandt andet afbilledet i Schou 1926.
5	10	9,64	22x22x2-3	Antageligt fra Foss' samling, 1739.	

Anm.: De fem stykker har ikke fast stempelstilling, nr. 2 muligvis undtaget.

¹ Julius Wilcke: *Daler, Mark og Kroner 1481-1914*, København 1931, 56-76; Julius Wilcke: *Renæssancens Mønt- og Pengeforhold 1481-1588*, København 1950, 308-366 Holger Hede: *Danmarks og Norges mønter 1541 1814 1977*, København 1978, 3. rev. udg.

² H.H. Schou: *Beskrivelse af danske og norske mønter 1448-1814 og danske mønter 1815-1923*, København 1926. Genoptrykt 1983 af Bengor Publications INC., Seattle, WA, USA.

³ Se note 1.

⁴ *Beskrivelse over danske Mynter og Medailler i Den Kgl. Samling*, København 1791. Den kgl. Mønt- og Medaillesamlings hovedeksemplar af *Beskrivelsen* med diverse tilskrivninger om f.eks. ombytninger eller tilgang af nye eksemplarer/varianter, indeholder ingen tilskrivninger vedrørende de fire stykker.

⁵ Se yderligere omtale af købet og af de her anvendte håndskrifter i Jørgen Steen Jensen: *Det kongelige Mønt- og Medaillekabinet fra 1652 til 1832*, i Otto Mørkholm (red.): *Den kongelige*

Mønt- og Medaillesamling 1781-1981, København 1981, 9-122.

⁶ Nationalmuseet, Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, håndskrift XVII B 7: *Katalog over Niels Foss' samling I-II, erhvervet 1739*.

⁷ Nationalmuseet, Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, håndskrift XVII B 7: *Hielmstiernes på latin affattede katalog efter indlemmelsen af Foss' samling 1739-40*.

⁸ Georg Galster: Hans Gram og Det Kgl. Myntkabinet, *Numismatisk Forenings Medlemsblad*, XIII, 1933, 190-227, 196.

⁹ Om *Museum Regium* i numismatisk lys, se Axel Ernst: *Dansk Numismatik c. 1650-1800*, *Numismatisk Forenings Medlemsblad*, X, 1926, 77-157.

¹⁰ Nationalmuseet, Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, håndskrift XVII B 5: *Fortegnelse over de Mynter og Medailler, som forefandtes i det Kongl. Kunstskammer i Kiøbenhavn i 1737*. Til nærværende artikel, som er skrevet i forfatterens fritid, er Kunstskammerinventarierne ikke undersøgt.

¹¹ Galster 1933.